

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

TERTİP HEYETİ
PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY
DOÇ. DR. RECEP KILIÇ

ISBN: 975 - 482 - 492 - 4

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevallı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile konmaz aşına
Evvel ânu öldürürler acından
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanı diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i>	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i>	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i>	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i>	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i>	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i>	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i>	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i>	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i>	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i>	83

SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i>	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i>	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i>	117

VII

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM	
<i>Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik</i>	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM	
<i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i>	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN	
<i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i>	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ	
<i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm</i>	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM	
<i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i>	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	
<i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i>	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK	
<i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i>	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ	
<i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i>	215
Yrd. Doç. Dr. Şahin FİLİZ	
<i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i>	223
Dr. Münir DEDE	
<i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i>	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR)	
<i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i>	255
FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN	
<i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i>	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR	
<i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i>	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP	
<i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i>	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM	
<i>Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi</i>	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ	
<i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i>	333
BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL	
<i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i>	351

Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i>	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i>	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i>	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i>	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i>	433
KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i>	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i>	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i>	461
Doç. Dr. Mehmet AĞÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i>	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i>	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i>	511

PROF. DR. NECATİ ÖNER

***SİSTEMATİK FELSEFE İLE
İLGİLİ YAZILAR***

DİN ÖĞRETİMİNİ TEMELLENDİRME PROBLEMİ

Doç. Dr. Recep KILIÇ

"Din Öğretimi Temellendirme Problemi" ile cevabını arayacağım temel soru "*niçin din öğretimi?*" ya da "*din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?*" sorusu olacaktır. Bu soruyu "*din öğretimi vermek hususunda kendimizi veya başkalarını ikna edecek türden mâkul sebeplerimiz var mıdır; varsa bu sebepler nelerdir?*" şeklinde sormak da mümkündür.

Dile getirdiğim bu sorularda din öğretiminin nasıl verileceği veya nasıl verilmesi gerektiği sorgulanmamakta; en azından bu aşamada, bu konu problem olarak görülmemektedir. Ancak "*temellendirme*" kavramı çerçevesinde din öğretiminin nasıl verilmesi gerektiği de araştırma konusu yapılarak şu soruların cevabı aranabilir: "*Din öğretimi nasıl verilmelidir?*" "*Din öğretimine hangi seviyeden, hangi yöntemlerle başlanılmalıdır?*" "*Din öğretiminde karşılaşılan sorunları çözüme kavuşturmak için genel geçer yöntemler var mıdır?*"¹

Kanaatimce memleketimiz için öncelikli olarak tartışılması ve konunun uzmanlarınca açık seçik cevapları bulunması gereken sualler, din öğretiminin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili ikinci türden suallerdir. Ne yazıkki yaşadığımız tecrübeler "*din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?*" gibi bir soru sormayı Türkiye'de hâlâ anlamlı kılmakta ve verilen onca cevaba rağmen² bizi yeni cevaplar aramaya sevk etmektedir.

1. Bu soruların cevabını aramakla ilgili temellendirme teşebbüsüne G. Dworkin "*epistemolojik*" temellendirme derken, birinci türden olanına "*motivasyonel*" temellendirme adını verir. Geniş bilgi için bkz: Gerald Dworkin, "*Ethics, Foundations and Science Response to A. MacIntyre*", The Roots of Ethics, ed. by D. Callahan - H. T. Engelhardt, Jr., New York 1981, içinde s. 24.

2. Bu konuda özellikle şu çalışmaların zikredilmesi gerekir:
Necati Öner, "*Niçin Din Öğretimi?*", Felsefe Yolunda Düşünceler, İstanbul 1995, s. 197-200;

Colin Alves, "*Niçin Din Eğitimi?*", çev. Mualla Selçuk, Din Öğretimi Dergisi, Ankara 1992, sayı 33, s. 20-26;

Hasan Onat, "*Niçin Din Eğitimi ?*", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, Ankara 1997, s. 15-23;

"Din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?" veya "din öğretimi vermek hususunda ikna edici mâkul sebeplerimiz var mıdır; varsa bu sebepler nelerdir?" sorusunu önce "din" sonra da "öğretim" kavramlarının tahlilinden hareketle cevaplandırmağa çalışacağım.

Herkesi tatmin edecek türden bir din tanımı yapmanın zorluğundan (neredeyse imkansızlığından) hareket eden bazı düşünürler, dini tarif etme yerine onu karakterize eden temel özellikleri belirleme yolunu tercih etmişlerdir. Dini karakterize eden temel özellikler üzerinde de düşünürler arasında esasen bir uyuşum sözkonusu değildir. Ancak üzerinde en fazla durulanları zikrederek³ dinin niçin öğretim konusu yapılması gerektiğine açıklık getirmeye çalışacağım.

Bazı düşünürler için din; "varlık, değer ve aklilikte nihaî olan şey ile ilgilenmesiyle" temayüz ederken⁴ mesela Schleiermacher gibi bir düşünür için din, Tanrıya olan mutlak bağımlılık hissini duymaktan ibarettir. Dinin en temel özelliği olarak vahyi gören düşünürler⁵ yanında, onu "ahlâkî bir hayat sürdürme" meselesine indirgeyenler⁶ de vardır. Dinin müntesiplerini cemaat halinde ibadet faaliyetine sevk etme özelliğine vurgu yapanlar olduğu gibi Kierkegaard ve Whitehead gibi dinin ferdî ve özel karakterine dikkat çekenler de söz konusudur. Ayrıca dinin müntesiplerine "kurtuluş" vadetmesiyle temayüz ettiğine vurgu yapanlar⁷ da vardır.

Dinin bu özelliklerini daha da uzatmak mümkündür. Dinin dile getirdiğim bu özellikleri yanında konumuz açısından dikkat çekilmesi gerektiğine inandığım bir başka özelliği daha vardır ki, bu da dinin aynı zamanda "*kutsallık*" ifade etmesidir.

Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, s.28-35;

Cemal Tosun, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış", Tartışılan Değerler Açısından Türkiye, Ankara 1996, s. 95-111;

Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara 1988;

Süleyman H. Bolay-M.Türküne, Din Eğitimi Raporu, Ankara 1995; Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektif, Ankara 1996;

S. Hayri Bolay, "Din Eğitiminin Şumulü", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981, s. 97- 106; Mehmet Aydın, "Eğitim Açısından Din ve Ahlâk İlişkisi", Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, s. 246-251; Abdurrahman Küçük, "Temel Eğitimde Din Eğitimi, Millî Eğitim ve Din Eğitimi, Ankara 1981, s. 238-250;

3. Geniş bilgi için bkz: David A. Pailin, Groundwork of Philosophy of Religion, London 1986, s. 12-19.

4. Bu konuda ilk akla gelen Anselm, Hartshorne ve Tillich gibi düşünürlerdir.

5. John Ellis ve Karl Barth gibi

6. Kant ve R.B. Braithwaite gibi

7. "...her halükarda din, daima kurtuluşa yönelir, verildiği şekliyle hayatın kendisine asla yönelmez." Gevarus van der Leeuw, Religion in Essence and Manifestation, trans. J. E. Turnur, G. Allen and Unwin 1964, 681; D. A. Pailin, a.e., 19'dan naklen.

"Kutsallığın ya da kutsal'ın dinde en merkezî bir kavram olduğunu, hatta kutsalın dinde tanrı kavramından da temel bir kavram olduğunu"⁸ savunan düşünürler vardır. Mesela Rudolf Otto, sadece kutsallığı, din alanına has olan bir değerlendirme ve yorumlama kategorisi olarak kabul eder. Çünkü ona göre 'kutsal olan', "kendi dışındaki herşeyden başka olan, mutlak olarak ilk ve temel bir başlangıç noktası"⁹ dır.

Saydığımız bu özelliklerin ya hepsi ya da bir kısmı, her dinde bulunur. Kitaplı veya vahiy merkezli dinlerde, bu özelliklerin hepsi mevcuttur. İslâm gibi kitap veya vahiy merkezli bir dinde dikkat çekmemiz gereken bir başka önemli özellik daha vardır. O da dinin insanın ilişkiler ağını düzenleme iddiasında bulunmasıdır.

Buna göre din insanın sadece Tanrısıyla değil, kendi hemcinsleriyle yani başka insanlarla olan ilişkilerini de düzenler. Ancak insanın diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenleme iddiasında olan, daha doğrusu düzenlemek için varolan dinin dışında başka disiplinler de vardır. Ahlâk, hukuk, iktisat ve siyaset gibi disiplinlerin hepsinin nihai gayesi, insanî ilişkileri düzenlemektir. Dolayısıyla "insan ilişkileri", ahlâkın, hukukun, iktisat ve siyasetin olduğu kadar dinin de birinci derecede konusu durumdadır. Bu sebepten insan ilişkilerinde yapılan düzenlemeler konusunda "dinî olan" ile "dinî olmayan"ın bilinmesi büyük bir önem arzeder.

Eğer insanî ilişkiler alanında 'dinî olan' ile 'dinî olmayan' birbirinden doğru bir şekilde ayırd edilmezse, ortaya kaos çapında büyük bir karışıklık çıkar. Böyle bir karışıklıktan hem insan hem de toplum zarar görür. Çünkü yukarıda işaret ettiğimiz gibi 'dinî olan' aynı zamanda kutsal olandır. Dinî iman; insanın varoluşu ile ilgilidir ve sadece bazı şeyleri duymak, hissetmek demek olmadığı gibi sadece bir takım dinî hakikatleri zihnen doğrulamak da değildir. Dinî iman'da bilgi, irade ve duygusal bağımlılık içindedir. *Dinî imandaki bu öğelerden birini öne çıkartıp, diğerlerini görmezden gelmek ya da ihmal etmek, dinin eksik değerlendirilmesine yolaçar.*

İşte din, sistemli bir tarzda uygun yöntemlerle öğretime konu edilmediği zaman din ile hukuk, din ile siyaset, din ile iktisat birbirine karışır. Bu karışıklığın bir ürünü olarak mesela iktisadî ya da siyasî faaliyetlerde bulunan bir insan, insanüstü karakterde tartışılmaz, *kutsal* bir faaliyette bulunuyor olduğunu vehmedebilir. Bunun aksini düşünmek de her zaman mümkündür, yani 'dinî olan' ile 'dinî olmayan' sistemli bir eğitim ile ayırd edilebilir hale gelmediği zaman insanlar 'kutsal'a hürmetsizlik de edebilirler. Böyle bir durumda ya "kutsal olan" adına insana, ya

8. Nathan Soderblom, "Holiness" maddesi, Encyclopedia of Religion and Ethics, s. 731

9. R. Otto, The Idea of the Holy, 1950, 5-7; D. A. Pailin, a.e., 14'den naklen.

da insan adına "kutsal olan"a saygısızlık ortaya çıkar. Heriki durum da insanı rahatsız eder. Bu rahatsızlık varoluşsal bir rahatsızlık olduğundan hem insanın hem de toplumun dengelerini altüst eder.

Dinî olanın dinî olmayandan ayırd edilememesinin sosyal hayatın bütün alanlarında ortaya çıkarabileceği hertürlü olumsuzluğun önüne geçebilmek için dinin toplumun bütün bireylerine doğru bir şekilde öğretilmesi gerekir. Bu gereklilik zaten, din öğretiminin örgün ve yaygın din öğretimi şeklinde düzenlenmesine yol açmıştır. *Öğretim* kavramı açısından konuya yaklaştığımızda şunları görürüz: Öğretimin birinci amacı öğrenimi sağlamaktır. Öğrenim en genel anlamıyla "varolanı tanımak"¹⁰ demektir. İnsan; varolanı tanımak zorundadır, çünkü varlığının devamı, varolanlarla kurduğu ilişkiye bağlıdır. 'Varolan' ile "hakkında hüküm verilebilen maddî ve manevî"¹¹ bütün varlıkları anlıyorum.

İnsan bilgi üreten ve ürettiği bilgiye göre eylemde bulunan varlık olmasıyla diğer canlılar arasında özel bir yere sahiptir. İnsanın bilinçli her eylemi bir bilgiye dayanır. Bilgi ise, genel anlamıyla "varolan hakkında hüküm vermedir, varolanı tanıtan şeydir."¹² İnsanın; doğru ya da iyi bir hayat sürdürebilmesi, ilişkide olduğu varolanlar hakkında doğru bilgilere sahip olabilmesiyle mümkündür.

Öğretim de "insanla varolanlar arasındaki ilişkilerin bir türüdür ve bir bilgi sorunudur. İnsanın herhangi bir varolanla ilişki kurması ancak onu tanıması ile mümkün olur. Tanımak ise bilgi sahibi olmaktır...İnsan varolanlar hakkında ne kadar çok doğru bilgi sahibi olursa hayatını sürdürmek için, o ölçüde uygun şartlar elde etmiş olur."

İnsanın hakkında doğru bilgi sahibi olmadığı bir varolana karşı doğru bir tutum takınabilmesi mümkün olmaz. Çünkü "insanlara bir tutum kazandıran varolanlar hakkındaki bilgileridir."¹³

"İnsanlar varolanların bilgisini onlara farklı açılardan bakarak, farklı metotlar kullanarak elde eder"¹⁴ Yani "insan varolanları tanımada farklı yollar kullanır."¹⁵ Bilim, sanat, felsefe ve din, varolanları tanımada sahip olduğumuz yolların dördüdür. Öğretim programlarında bunlardan herhangi birine yer vermemek varolanın eksik tanınmasına, varolan karşısında yanlış bir tutum takınılmasına yolaçar. Kısaca insanı gerçeğin bütünü ile karşı karşıya getirip, insanın kendi içinde bütünlüğünü kurmasına imkan hazırlamak için öğretim programlarında dine muhakkak yer verilmelidir.

10 . Necati Öner, Felsefe Yolunda Düşünceler, İstanbul 1995, s. 195.

11 . a.e., 25.

12 . a.e.25

13 . a.e., 193 - 194.

14 . a.e., 36.

15 . a.e., 195.

Din öğretimi ya da dinin öğretiminde bütün zaman ve mekanlarda varolan temel iki meselenin olduğunu düşünüyorum. Bunların birisi dini doğru bir şekilde *anlama*, diğeri ise uygun bir tarzda *anlatma* meselesidir.

Doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için dinin bilimsel metodlara uygun olarak öğretimini yapılması gerekir. Vahiy merkezli dinler sözkonusu olduğunda "*dinî bilgi*" denilince, mahiyetçe farklı iki tür bilgiyi birbirinden ayırmak gerekir.

Bunlardan birisi Allah tarafından insana "*bildirilen*" bilgidir. Kaynağı mutlak varlık (Allah) olan bu bilgi, 'mutlak' karakterdedir; zaman, mekan ve kültüre göre değişmez bir niteliğe sahiptir. Dinî bilgi denilince bu mutlak karakterdeki bilgiden farklı olan diğer bilgi ise, insanın mutlak karakterdeki bu bildirilen bilgiden "*edindiği*" bilgidir. İnsan bu bilgiyi tamamen kendine has bilgi edinme formlarıyla edindiği için, bu ikinci tür bilgi bütünüyle insanîdir. İnsanî olduğundan mutlak olması düşünülemez.¹⁶ Çünkü bu bilgiyi edinen insan, belirli bir zaman, mekan ve kültür içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla dinî bilgide 'değişen' ile 'değişmeyen' biraradadır.

Dinde değişken olan insanî bilgi, her zaman sorgulanmaya açıktır. Değişmeyen veya mutlak karakterli dinî bilginin ise, her dönemde o dönemin bilimsel bilgilerinin ışığında yeniden yorumlanmaya ya da yeniden anlaşılmaya ihtiyacı vardır. İşte bu yorumlama ya da anlama işi, sistemli bir öğretimi gerekli kılar ve özellikle din alanında uzman yetiştirme aşamasında önem arzeder.

Burada söz konusu olan din özel olarak "İslâm" olduğunda, öğretimi yapılacak olan bilgi üzerinde bir başka açıdan da düşünmek gerekir. İslâm'da öğretimi yapılacak olan bilgi, belli bir ölçüte göre doğrulanabilen ya da yanlışlanabilen türden bir bilgidir. Doğrulama veya yanlışlama ölçütü vahiydir. Dolayısıyla aklın anlamayacağı mâhiyette, içinde mantıkî tutarlılık aranmayacak türden bir 'dinî bilgi' türünün İslâm'da epistemolojik bir değeri yoktur.

Bu çerçevede İslâm itikadının en temel esaslarından birisi olan '*H.z. Muhammed'in son peygamber olduğu*' inancının iki mantıkî sonucuna dikkat çekmekte fayda vardır. Şöyle ki:

16. İslâm düşünce tarihi içinde geliştirilen fıkıh ve tefsir külliyâtının tamamını, insanî olduğu için 'mutlak' karakterde olamayacak olan 'dinî bilgi' türüne örnek olarak verebiliriz. Dolayısıyla fakih veya müfessirin Kur'an-ı Kerim'den edindiği bilginin 'değişmez' bir karakteri yoktur. Bu sebepten bu bilgiler, her dönemde yeniden değerlendirilip sorgulanmaya açık bilgilerdir. Aksini düşünmek, bu bilgileri edinen fakih veya müfessir'i, zaman ve mekan formları dışında, 'mutlak karakterli' bir varolu_a sahip olarak düşünmemizi gerektirir.

İlk olarak; Hz. Muhammed son peygamber olduğuna göre, 'vahiy süreci' sona ermiş demektir. Vahiy süreci'nin sona ermiş olması, vahyin tamamlanmış olduğu anlamına gelir. Tamamlandığı içindir ki vahiy, dinî bilgiyi doğrulayan ya da yanlışlayan epistemolojik bir ölçüt konumundadır. Dolayısıyla kişinin özel dinî tecrübeleri sonucunda edindiği 'ilham' kaynaklı vahye ters düşen bilgilerin, İslâm'da dinî açıdan herhangi bir bilgi değeri yoktur.

Dikkat çekmek istediğim ikinci mantıkî sonuç da şudur: 'Hz. Muhammed'in son peygamber olması', din'de 'mucize' döneminin sona ermesi anlamına gelir. Din'de mucize döneminin sona ermesi, 'keramet' kavramının delalet ettiği mucizevî karakterli olayların, dinî bir değer ifade etmediği anlamına gelir.

Dolayısıyla halk arasında genellikle 'vehbî' olarak isimlendirilen ve kerametlerle temellendirilmeye çalışılan bilgi türünün dinî epistemolojide herhangi bir değeri yoktur, bu bilginin öğretime konu edilmesi mümkün de değildir. Çünkü bu bilginin doğruluğunu ya da yanlışlığını tahkik etmek mümkün olamamaktadır. Doğruluğu ya da yanlışlığı tahkik edilemeyen bilgi üzerine temellendirilen 'din'in , 'büyü' ile karıştırılma ihtimali çok fazladır.

Din öğretiminde dini anlama ne kadar önemli ise, anlatılanı uygun bir şekilde anlatma da aynı ölçüde önemlidir. Dini anlatmakta hangi yöntemlerin uygun olduğunun tesbiti de yine bir öğretim konusudur.

Din'de 'anlama' ve 'anlatma' süreçlerini existansiyel bir tavır olarak 'olma' süreci izler. Dindar 'olma' ya da 'olmama', varoluşsal bir tercih meselesidir ve ancak din doğru bir şekilde anlaşıldığı zaman 'iradî', dolayısıyla insanî bir tavır olarak ortaya çıkabilir. Din konusunda *insanların ne olacaklarına* iradî bir karar verebilmelerini mümkün kılmak için dinin öğretim konusu yapılması gerekir. Bu durumda din öğretiminin öncelikli gayesi, insanın dindar olmasını sağlamak yerine din konusunda nasıl bir tutum takınacağına bilinçli olarak kendisinin karar vermesini mümkün kılmak olmaktadır.

Bir insanın doğrudan doğruya varoluşunu ilgilendiren bir konuda kendi kararını kendisinin verebilmesi ne kadar insanî ise, din öğretimi de o kadar insanî bir ihtiyaç olarak kabul edilmelidir

"Din öğretimine niçin ihtiyaç duyuyoruz?" sorusunu başka açılardan da cevaplandırmak şüphesiz mümkündür. Bunlar arasından "insanın varlık yapısının tahlilinden hareketle din öğretimini temellendirme teşebbüsü" ilk akla gelen ve sıklıkla müracaat edilen bir akılyürütme şeklidir:

Burada dikkat çekilen husus, insanın başka özellikleri yanında aynı zamanda "inanan bir varlık" olmasıdır. İman açısından insanları, imana sahip olup olmamaları açısından ayırd etmek mümkün değildir. İnsanlar ancak "imanlarının objeleri açısından"¹⁷ birbirlerinden ayrılabilirler. Dolayısıyla insan, inanca sahip olma ya da olmama arasında bir seçme yapacak kadar değil de çeşitli inançlar arasında "bir seçme yapacak kadar özgürdür."¹⁸ İşte insanın bu inanma ihtiyacının doğru bir şekilde karşılanabilmesi ancak sistemli bir din öğretimi ile mümkün olabilir.

Din öğretimi ile ilgili yapılan başka bir temellendirme teşebbüsü, kültür kavramının tahlilinden hareket eder. Burada vurgulanan ana fikir şudur: Bir kültür içinde yaşayan insanın anlam dünyası, büyük çapta kültürel anlam kodlarınca şekillenmektedir. Belli bir kültüre ayırdedici hakim rengini veren dindir. Dolayısıyla sadece tarih, edebiyat, musiki ve estetik gibi faaliyet alanlarını değil, sosyal âdet, gelenek ve görenekleri, sosyal kurumları, miras olarak devralınan kültür eserlerini ve değerleri tam olarak anlayabilmek büyük ölçüde dinin anlaşılmasıyla mümkün hale gelir. Dine yer vermeyen bir öğretim programı içinde yetişen bir insanın içinde doğduğu kültürü anlayabilmesi mümkün olmayacağı için o kültüre mensubiyet duygusuna sahip olabilmesi de oldukça zorlaşacaktır.

---

17. D. A. Pailin, a.e., 4.

18. Erich Fromm, Erdem ve Mutluluk, çev. A. Yörükan, s. 70.